

การศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านไทยในการรักษาโรคเลือดโรคลม: กรณีศึกษาหมอลินทร์ ลิทธิพล อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

สุพรรณิกา สมคุณ^{*†}, บดินทร์ ชาดะเวที^{*†,§}, วัฒนาภรณ์ สมนึก[‡], ชญาภาณท์ ปาโต[‡], ณัฐนิชา สุธะ[‡]

^{*}โรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย คณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

[†]ศูนย์วิจัยและนวัตกรรมการเวชศาสตร์แผนไทย คณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

[‡]หลักสูตรการแพทย์แผนไทยบัณฑิต คณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

[§]ผู้รับผิดชอบบทความ: bodin.c@psu.ac.th

บทคัดย่อ

หมอพื้นบ้านนับเป็นผู้สืบทอดกระบวนการรักษาที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น การศึกษาเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการรักษาโรคเลือดโรคลมของหมอลินทร์ ลิทธิพล หมอพื้นบ้านอำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา ทำการรวบรวมข้อมูลภูมิหลังการเป็นหมอพื้นบ้าน หลักการและแนวทางการรักษา รวมทั้งคำรับยาที่ใช้รักษา โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ร่วมกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) จากการศึกษาพบว่า หมอลินทร์ ลิทธิพล สืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ แนวคิดเกี่ยวกับโรคเลือดโรคลมเกิดจากภาวะไม่สมดุลของธาตุทั้ง 4 ในร่างกาย กระบวนการรักษาเริ่มจากการซักประวัติ การสังเกตลักษณะภายนอก และมีการตรวจความเย็นบริเวณปลายนิ้ว เพื่อประเมินอาการไข้ จากนั้นทำการจ่ายยาสมุนไพรร่วมกับบริกรรมคาถา “อาการ 32” รวบรวมคำรับยาได้ 19 คำรับจำแนกตาม 16 โรค/อาการ [โรคเลือด (ประจำเดือนผิดปกติ) โลหิตจาง ไข้ทับระดู ไข้หน้าไฟ โรคลม (วัยทอง) ไข้เพื่อเลือดเพื่อลม ตกขาว ไข้ตานขาง ไข้ลิ้นช้ำ ท้องผูก ท้องอืด ผื่นเม็ด ไฟลามทุ่ง ฟกช้ำ หอบหืด และอาการอ่อนล้า] โดยการศึกษาชี้ให้เห็นถึงองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านที่มีการสืบทอดผ่านกระบวนการลงมือปฏิบัติจนกลายเป็นภูมิปัญญาการรักษาโรคที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

คำสำคัญ: ภูมิปัญญา, หมอพื้นบ้านไทย, โรคเลือดโรคลม, สมุนไพร

The Study of Thai Folk Healer's Wisdom in Luead and Lom Disease Treatment: A Case Study of Mor Lin Sitthipol in Thai Mueang District, Phang-nga Province

Supannika Somkun^{*,†}, Bodin Chatawatee^{*,†,§}, Watthaporn Somnuk[‡], Chayakan Pato[‡], Natnicha Suya[‡]

^{*}Traditional Thai Medicine Hospital, Faculty of Traditional Thai Medicine, Prince of Songkla University, Kho Hong Sub-District, Hat Yai District, Songkhla 90110, Thailand

[†]Traditional Thai Medical Research and Innovation Center, Faculty of Traditional Thai Medicine, Prince of Songkla University, Kho Hong Sub-District, Hat Yai District, Songkhla 90110, Thailand

[‡]Bachelor of Thai Traditional Medicine Program, Faculty of Traditional Thai Medicine, Prince of Songkla University, Kho Hong Sub-District, Hat Yai District, Songkhla 90110, Thailand

[§]Corresponding author: bodin.c@psu.ac.th

Abstract

Folk healers are the successors of the treatment and health-care process associated with local residents' lifestyle, beliefs, traditions and culture. The purpose of this qualitative research was to study the wisdom of Luead and Lom disease treatment of Mor Lin Sitthipol, a folk healer in Thai Mueang district, Phang-nga province. Background data and wisdom inheritance, treatment process and herbal medicines in the treatment of Luead and Lom diseases were collected using a semi-structured questionnaire for in-depth interview. The results showed that Mor Lin Sitthipol inherited the wisdom from his ancestors. According to the disease occurrence concept, Luead and Lom diseases are caused by an imbalance of the four major body elements (*thart, tard or dhatu* in Thai). The healing process starts with interviewing health history, observing overall appearance and assessing fever by the coldness of fingertips. Then, the individual decoction drug is dispensed together with reciting the spell "Symptom 32". A total of 19 medicinal formulas were found in the treatment of 16 symptoms of Luead and Lom diseases (e.g., menstrual disorders, anemia, fever during period, postpartum fever, menopausal, menopause with fever, leucorrhea, follicular pharyngitis, jaundice, constipation, flatulence, rash, erysipelas, bruises, asthma and fatigue). This study demonstrates the knowledge of folk healers that has been accumulated and inherited through the process of trial and error; it has become a therapeutic wisdom that is worth preserving for future generations.

Key words: wisdom, Thai folk healer, Luead and Lom disease, medicinal plants

บทนำและวัตถุประสงค์

ในทางการแพทย์แผนไทย “เลือด” และ “ลม” ถือเป็นธาตุที่ทำหน้าที่ในการควบคุมและแสดงถึงความคงอยู่ของชีวิต จากสำนวนที่กล่าวว่า “เลือดลมไม่ปกติ” สื่อถึงสภาวะของร่างกายที่มีความผิดปกติ

ของเลือดและลมและเป็นผลทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้ ซึ่งหากพิจารณาตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย “เลือด” คือ ธาตุน้ำหรือของเหลวที่เกิดภายในร่างกาย และมีความอ่อนนุ่มเสมอ สามารถกระจายไปได้ทั่วร่างกาย ส่วน “ลม” คือระบบธาตุที่ทำหน้าที่ในการ

ควบคุมการเคลื่อนไหวและพัดพาเลือดไปเลี้ยงอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย หากธาตุทั้ง 2 มีความผิดปกติ ส่งผลให้ธาตุอื่นในร่างกายผิดปกติตามไปด้วย ดังเนื้อความในคัมภีร์ชวดาร^[1] ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยโรคลมและโรคเลือด กล่าวว่า “สิทธิการิยะ อาจารย์กล่าวไว้ว่า มนุษย์ทั้งหลายจะเกิดสรรพโรคต่าง ๆ ตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดาตราบเท่าจนอายุขัย อาศัยโลหิตแลลม แลลำดับนั้นจักสำแดงซึ่งลมอันบังเกิดโทษ ให้ถึงพินาศฉิบหายเป็นอันมาก” ซึ่งสื่อให้เห็นถึงความสำคัญของธาตุทั้ง 2 ต่อการเกิดความเจ็บป่วยในมนุษย์

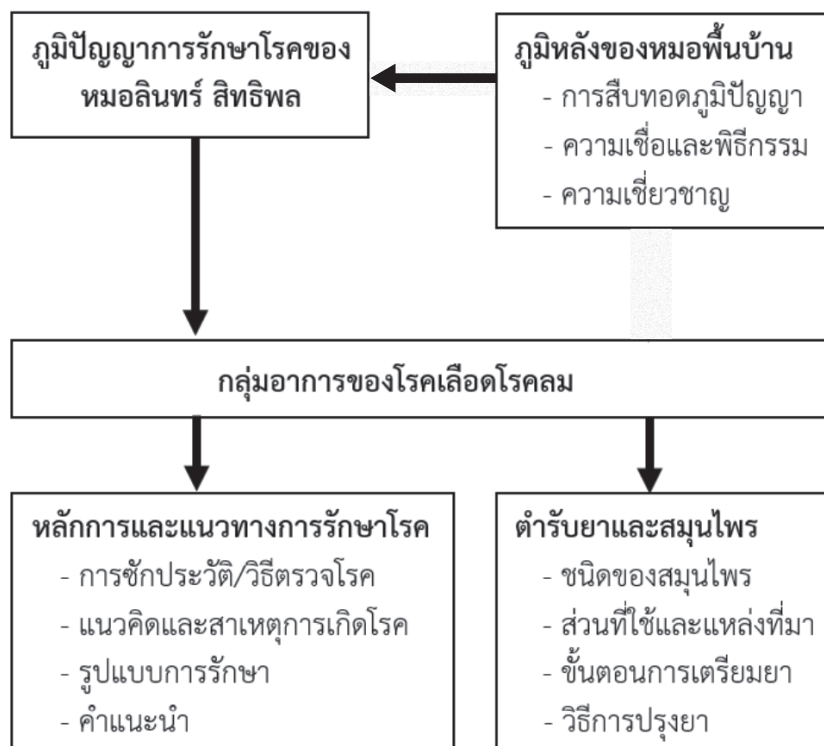
ปัจจุบันการแพทย์พื้นบ้านไทย อาจมีบทบาทลดลงตามการเติบโตทางด้านการแพทย์แผนปัจจุบันที่มีการกระจายตัวอย่างแพร่หลายในชุมชนหรือเมืองต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม หมอพื้นบ้านนับเป็นผู้สืบทอดกระบวนการรักษาและมีบทบาทในการดูแลสุขภาพของคนในท้องถิ่น จากการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านพบว่า หมอพื้นบ้านกับชาวบ้านมีความผูกพันกันด้วยความเชื่อและความศรัทธาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ องค์ความรู้มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน อีกทั้งสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมและรับรู้รูปแบบวิธีการรักษาโรคได้^[2] จากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้หมอพื้นบ้านยังคงมีบทบาทต่อสุขภาพของประชาชนมาถึงปัจจุบัน

โรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย คณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นหน่วยงานที่ยังคงให้ความสำคัญกับระบบการแพทย์พื้นบ้าน มีการรวบรวมภูมิปัญญา สืบสานและนำแนวทางการรักษาของหมอพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ในการรักษาผู้ป่วย มีการพัฒนาแนวเวชปฏิบัติการรักษาโรคโดย

ผสมผสานหลักการทางแพทย์แผนไทยในระบบการศึกษา ร่วมกับองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน เช่น การรักษาโรคหมอนรองกระดูกทับเส้นจากภูมิปัญญาการรักษาของหมอประวิทย์ แก้วทอง การรักษาโรคผิวหนังจากภูมิปัญญาการรักษาของหมอสมพร ชาวนวนิชย์สกุล อีกทั้งยังมีอาจารย์แพทย์แผนไทยอาวุโส ซึ่งเป็นครูแพทย์พื้นบ้านที่มีองค์ความรู้ในการรักษาโรคให้การบำบัดรักษาภายในโรงพยาบาล เช่นเดียวกับการศึกษาคั้งนี้ เป็นการศึกษาการรักษาโรคเลือดโรคลมตามภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านไทยภาคใต้ กรณีศึกษาหมอสินทร์ สิทธิพล อำเภอย้ายเหมือง จังหวัดพังงา เพื่อนำข้อมูลมาประยุกต์ในการบำบัดโรคของผู้ป่วยในระดับคลินิก โดยวัตถุประสงค์ของการศึกษาคั้งนี้ คือ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ทฤษฎีการวินิจฉัยโรค หลักการรักษาโรค ตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคของหมอสินทร์ สิทธิพล หมอพื้นบ้านอำเภอย้ายเหมือง จังหวัดพังงา

ระเบียบวิธีศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative study) ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) พิจารณาจากลักษณะของกลุ่มตัวอย่างให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนั้นการศึกษาคั้งนี้จึงเลือกหมอสินทร์ สิทธิพล ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในด้านการรักษาโรคเลือดโรคลมด้วยสมุนไพร อีกทั้งเป็นหมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์ในการรักษาโรคมามากกว่า 10 ปี และได้รับการยอมรับของคนในพื้นที่อำเภอย้ายเหมือง จังหวัดพังงา โดยศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดการศึกษา ตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการศึกษา

1. วิธีการศึกษา

1.1 ประเด็นในการศึกษา

การศึกษานี้อ้างอิงวิธีการศึกษาจากการศึกษาของสุพรรณิกา ใจสมัน และสนั่น ศุภธีรสกุล^[3] โดยใช้แบบการสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ร่วมกับการใช้คำถามเชิงลึก (in-depth question) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ซึ่งประเด็นในการศึกษาประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ประวัติส่วนตัวและภูมิหลังการเป็นหมอพื้นบ้าน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของหมอพื้นบ้าน

ภูมิหลังและการสืบทอดภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน การปฏิบัติตนของหมอพื้นบ้าน ความเชื่อและพิธีกรรม การถ่ายทอดความรู้ของหมอพื้นบ้าน และความเชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาการรักษาโรค

ส่วนที่ 2 หลักการและแนวทางการรักษาโรคเลือดโรคลมของหมอพื้นบ้าน ได้แก่ การตรวจวินิจฉัยโรคและเครื่องมือที่ใช้ในการรักษา รูปแบบและวิธีการรักษา จำนวนผู้ป่วยและคำตอบแทน ข้อเสนอแนะหรือการปฏิบัติตัวหลังการรักษา และการติดตามและประเมินผลการรักษา

ส่วนที่ 3 ตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้รักษาโรค

เลือดโรคลมของหมอฟันบ้าน ได้แก่ ยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคเลือดโรคลม ส่วนที่ใช้ของยาสมุนไพรในตำรับ แหล่งยาสมุนไพร และขั้นตอนการเตรียมยา และวิธีการปรุงยาสมุนไพร

1.2 วิธีการรวบรวมข้อมูล

ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ระหว่างเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2564 ถึง เดือนเมษายน พ.ศ. 2565 โดยการศึกษาครั้งนี้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมในมนุษย์ คณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (EC.64/TTM.02-015)

1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ด้วยเหตุและผลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปและภูมิหลังของหมอฟันบ้าน ส่วนที่ 2 หลักการและแนวทางการรักษาโรคเลือดโรคลมของหมอฟันบ้าน และส่วนที่ 3 ตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคเลือดโรคลมของหมอฟันบ้าน

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปและภูมิหลังของหมอฟันบ้าน

1) ข้อมูลทั่วไปของหมอฟันบ้าน

หมอลินทร์ สิทธิพล (ภาพที่ 2) เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2484 อายุ 81 ปี อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 6 ตำบลบางทอง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดพังงา ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร เมื่อปีพ.ศ. 2516-2544 เคยประกอบอาชีพแพทย์ประจำตำบล ทำหน้าที่ในการลงชุมชนและประสานงานกับหน่วยสาธารณสุขสุขอำเภอ หากมีโรคระบาดเกิดขึ้นภายในชุมชน รวมทั้งให้คำ

ภาพที่ 2 หมอลินทร์ สิทธิพล

แนะนำเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรแก่คนในชุมชนตำบลบางทองอำเภอยะหริ่ง จังหวัดพังงา รวมจำนวน 7 หมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันแม้ว่าหมอไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นหมอฟันบ้านตาม พ.ร.บ.วิชาชีพการแพทย์แผนไทย แต่คนในชุมชนให้ความนับถือและเชื่อมั่นในการรักษาของหมอลินทร์ และเรียกขานกันว่า “หมอลินทร์”

2) ภูมิหลังและการสืบทอดภูมิปัญญาหมอฟันบ้าน

หมอลินทร์ สิทธิพล ทำการสืบทอดองค์ความรู้การรักษาโรคและการใช้สมุนไพรมาจากปู่และบิดา ที่ประกอบอาชีพเป็นหมอฟันบ้าน โดยในช่วงวัยเด็กเมื่ออายุประมาณ 10 ปี เริ่มศึกษาการใช้สมุนไพรจากการเดินป่าสำรวจและเก็บสมุนไพรพร้อมกับบิดา เพื่อให้ปู่เตรียมไว้ใช้สำหรับการปรุงยารักษาผู้ป่วย ซึ่งระหว่างการเก็บสมุนไพรบิดามักอธิบายและให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และสรรพคุณของสมุนไพรชนิดนั้น ๆ ให้หมอฟันฟังอยู่เสมอ และหากเมื่อมีผู้ป่วยเข้ารับการรักษากับปู่และบิดา หมอมีหน้าที่ในการช่วยจัดเตรียมยาสมุนไพรตามใบสั่งยาของปู่และบิดา จากการกระทำดังกล่าวมานานหลายปีทำให้หมอ

ลินทร์เกิดการสะสมองค์ความรู้ในการรักษาผ่านทางทักษะการสังเกต การจดจำ การฝึกคิดและวิเคราะห์ ด้วยสมุนไพร และกระท้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญ เมื่อหมอลินทร์อายุได้ 40 ปี ได้รับความไว้วางใจจากบิดาและเริ่มให้การรักษาผู้ป่วยด้วยตนเอง และทำต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ จนเกิดความน่าเชื่อถือและนับถือของคนในชุมชน ตลอดจนให้ความสนใจในการรักษาโดยใช้ยาสมุนไพร อีกทั้งหมอลินทร์มีการเรียนรู้และฝึกทักษะเพิ่มเติมจากการอ่านหนังสือและตำราต่าง ๆ รวมทั้งเข้าร่วมการอบรมเพิ่มเติม ณ จังหวัดสงขลาและกรุงเทพฯ

3) การปฏิบัติตนของหมอพื้นบ้าน

หมอลินทร์ ลิทธิพล มีการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยรับประทานอาหารเช้า 2 มื้อ คือ มื้อเช้าประมาณ 9.00 น. และมื้อเย็น ประมาณ 18.00 น. นอนหลับให้เพียงพอ ประมาณ 8-9 ชั่วโมงต่อวัน และไม่ควรนอนกลางวัน หากมีอาการไม่สบาย หมอจะทำการดื่มน้ำสมุนไพรรับประทาน เพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยของตนเองและคนในครอบครัว

4) ความเชื่อและพิธีกรรม

หมอลินทร์ ลิทธิพล มีการประกอบพิธีกรรมไหว้ครู โดยจัดพิธีจำนวน 1 ครั้งในช่วงเดือน 4 หรือเดือน 6 (ตามช่วงเดือนไทย) พิธีไหว้ครูแบ่งออกเป็น 2 ช่วงเวลา ได้แก่ ช่วงเช้า ทำการประกอบพิธีไหว้พ่อท่าน (พระอาจารย์ที่นับถือและสั่งสอนให้วิชาความรู้

ตั้งแต่บรรพบุรุษ) และช่วงเย็น ทำการประกอบพิธีไหว้ครูหมอ (ปู่, บิดา และผู้ที่ให้ความรู้แก่หมอ) ในการประกอบพิธีกรรมเริ่มต้นด้วยการกล่าวนทสวดนะโม 3 จบ และท่องคาถา ประกอบกับจัดวางเครื่องไหว้ครู ได้แก่ ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน หมากพลู แป้งจันทร์ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า มะพร้าวอ่อน บายศรี พานและเงินจำนวน 9 บาท

5) การถ่ายทอดความรู้ของหมอพื้นบ้าน

ปัจจุบันหมอลินทร์ ลิทธิพล ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรให้แก่บุตรชายของตนเอง เพื่อเป็นการสืบทอดองค์ความรู้การรักษาโรคไม่ให้สูญหาย แต่อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดความรู้นั้นจะสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับความตั้งใจและการให้ความสนใจของผู้ถูกถ่ายทอด หากไม่มีความตั้งใจในการเรียนรู้และหมั่นฝึกฝน อาจจะเป็นเรื่องที่ยาก

6) ความเชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาการรักษาโรค

จากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า หมอลินทร์ ลิทธิพล มีความชำนาญในการรักษาโรคเลือดโรคลม จำแนกได้ 16 กลุ่มโรค/อาการ ได้แก่ โรคเลือด (ประจำเดือนมาไม่ปกติ) โรคโลหิตจาง ใช้หัตถะดู/ระดูทับใช้ใช้หน้าไฟ/ใช้หลังไฟ โรคลม (อาการวัยทอง) ใช้เพื่อเลือดเพื่อลม อาการตกขาว ใช้ตานซางในเด็ก ใช้ดีซ่าน อาการท้องผูก อาการท้องอืด ผื่นเม็ดแผลเปื่อย ไฟลามทุ่ง ผักขี้ หอบหืด และอาการอ่อนล้าจากการทำงาน (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ภูมิปัญญาการรักษาโรคเลือดโรคลมของหมออินทร์ สิทธิพล

ชื่อโรค/อาการ	นิยามโรค / สาเหตุ	อาการที่พบ	การรักษา	คำแนะนำ
1. โรคเลือด (ประจำเดือน ผิดปกติ)	เป็นความผิดปกติของประจำเดือนในเพศหญิง เกิดจากธาตุลมเปลี่ยนแปลงแล้วไปกระทบธาตุน้ำ ทำให้เกิดผิดปกติของประจำเดือน	ประจำเดือนมาไม่ปกติ ปวดเมื่อยตามตัว ปวดท้องน้อย แสบหน้าอก ท้องผูก รู้สึกร้อน ๆ หนาว ๆ	ยาตำรับประทาน	- รับประทานผลไม้รสเปรี้ยวเพื่อช่วยในการฟอกเลือด - อาหารแสลง คือ สับปะรด กล้วย มะละกอ หน่อไม้แดง พืชตระกูลแตง
2. โรคโลหิตจาง	เป็นความผิดปกติและการขาดความสมดุลของระบบเลือด ทำให้เลือดและลมในร่างกายเสียสมดุล และอาจเป็นดังแต่กำเนิด	ผิวซีด ตัวเย็น เวื่ออาหาร อ่อนเพลีย ห่อน้อยได้ง่าย ท้องผูก	ยาตำรับประทาน	- รับประทานผลไม้รสเปรี้ยวเพื่อช่วยในการฟอกเลือด - ไม่รับประทานอาหารจุกจิก
3. ใช้ทุบกระดูก/ ระบุทุบใช้	เป็นอาการที่มีประจำเดือนร่วมกับมีไข้แทรกในระยะเวลา ก่อนหรือหลังมีประจำเดือน ทำให้ประจำเดือนมาไม่ปกติและมีไข้ร่วมด้วย	มีไข้ ตัวร้อน อ่อนเพลีย กระหายน้ำ หงุดหงิดง่าย คลื่นไส้ อาเจียน ปวดท้องน้อย หนาวสั่น ครั่นเนื้อครั่นตัว	ยาตำรับประทาน	อาหารแสลง คือ มะละกอ สับปะรด แตงกวา แดงโม และอาหารหมักดอง
4. ใช้หญ้าไฟ/ ใช้หลังไฟ	เป็นอาการไข้ที่เกิดขึ้นกับสตรีหลังคลอด ซึ่งจะมีอาการภายใน 3 เดือนหลังคลอด เกิดจากเลือดและลมภายในร่างกายเสียสมดุล จากการกระทบร้อนกระเพาะเย็น	มีไข้ ปลายมือปลายเท้าเย็น แต่แขนกลางลำตัวร้อน หนาวสะท้าน แขนหนาวอก และตัวไม่ผัด	ยาตำรับประทาน	อาหารแสลง คือ หอยลาย สับปะรด มะละกอ แดงโม
5. โรคลม (อาการร่ายทอง)	เป็นโรคที่เกิดขึ้นกับสตรีวัยหมดประจำเดือน อาจเรียกว่า “เลือดจะไป (ผู้หญิงที่ประจำเดือนกำลังจะหมด) ลมจะมา (ธาตุลมในร่างกายเกิดการเปลี่ยนแปลง)” เกิดจากธาตุไฟในร่างกายอ่อนกำลังลง และธาตุลมในร่างกายผิดปกติ ทำให้ลมพัดขึ้นด้านบนเพียงทิศทางเดียว	หน้ามืด วิงเวียนศีรษะ ท้องขึ้น ท้องอืด ร้อนอบาบ แสบหน้าอก	ยาตำรับประทาน	อาหารแสลง คือ สับปะรด แดงโม พักเขี้ยว แตงกวา และอาหารหมักดอง
6. ใช้เพื่อเลือดเพื่อลม	เป็นอาการในสตรีวัยหมดประจำเดือนที่มีไข้และมีการร่ายทองร่วมด้วย เกิดจากธาตุลมในร่างกายผิดปกติ	มีไข้ เวียนศีรษะ หน้ามืด ตาลาย ครั่นเนื้อครั่นตัว	ยาตำรับประทาน	อาหารแสลง คือ สับปะรด แดงโม พักเขี้ยว แตงกวา และอาหารหมักดอง

ตารางที่ 1 ภูมิปัญญาการรักษาโรคเลือดโรคลมของหมออินทร์ สิทธิพล (ต่อ)

ชื่อโรค/อาการ	นิยามโรค / สาเหตุ	อาการที่พบ	การรักษา	คำแนะนำ
7. ใช้ตำบองในเด็ก	เป็นโรคที่มักเกิดขึ้นในเด็กอายุ 1-3 ขวบ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ตามเส้น และ ตามป้อย เกิดจากร่างกายมีความร้อนสูงขึ้น จึงระบายความร้อนออกทางผิวหนังเกิดเป็นเม็ดผื่น และทำให้เด็กท้องผูก เนื่องจากไม่มีการขับถ่ายของเสียออก ส่งผลให้ความร้อนสะสมใน	มีไข้ มีตุ่มใสขึ้นภายในปาก กลืนน้ำลายลำบาก ไม่ยอมดื่มนม มีผื่นสีแดงขึ้นบริเวณผิวหนังทั่วร่างกาย ผื่นมีลักษณะเหมือนหนังปลากระเบน และมีอาการท้องผูก	ยาตำรับประทาน	ควรดูแลความสะอาดของร่างกายไม่ให้ย่ำชื้น
8. ใช้ตำบอง	*อาการของตามเส้น ถ้าหากมีอาการเกิน 10 วัน โรคจะมีควมรุนแรงมากขึ้นอาจกลายเป็นแผลเปื่อย มีน้ำเหลืองไหลซึม เรียกว่า ตามเปื่อย	มีไข้ ปัสสาวะมีกลิ่นเหม็น ตัวเหลือง ตาเหลือง ไม่อยากอาหาร อ่อนเพลีย และอาจมีอาการท้องผูก	ยาตำรับประทาน	อาหารที่แสดง คือ อาหารที่มีไขมันสูง อาหารประเภทของทอด และอาหารที่มีส่วนประกอบของกะทิ
9. อาการตกขาว	เป็นอาการที่พบก่อนมีประจำเดือน เกิดจากเลือดและลมในร่างกายนี้อุดตันเกิดเป็นฝีหนอง ซึ่งรับประทานอาหารแสดง ได้แก่ เม็ดมะม่วงหิมพานต์ ยอดใบมะม่วงหิมพานต์ ยอดกระถิน ยอดผักต่าง ๆ และการไม่รักษาความสะอาด	มีสีขาวขุ่นเหมือนน้ำข้าวข้าว (ระยะเริ่มแรก) หากไม่รักษาปล่อยทิ้งไว้เป็นระยะเวลานาน ก็จะทำให้มีกลิ่นเหม็นหรือสีเขียว มีกลิ่นเหม็น และคันในช่องคลอด	ยาตำรับประทาน	- อาหารแสดง คือ เม็ดมะม่วงหิมพานต์ ยอดใบมะม่วงหิมพานต์ ยอดผักต่าง ๆ และอาหารหมักดอง - ควรหมั่นดูแลความสะอาดของร่างกายโดยเฉพาะบริเวณช่องคลอด
10. อาการท้องผูก	เป็นอาการของการขับถ่ายอุจจาระลำบาก ขับถ่ายไม่เป็นประจำทุกวัน เกิดจากการดื่มน้ำน้อย การมีของเสียคั่งค้างอยู่ภายในร่างกาย ถ้าปล่อยทิ้งไว้จากอุจจาระ ส่งผลให้อุจจาระเคลื่อนออกจากทวารได้ยาก	ขับถ่ายอุจจาระลำบาก แน่นท้อง หากไม่ขับถ่ายเป็นเวลานานจะทำให้อุจจาระมีลักษณะก้อนแข็ง ขนาดเล็กเหมือนอุจจาระหมู อุจจาระแฉะ	ยาตำรับประทาน	ออกกำลังกายเพื่อให้ธาตุลมในร่างกายน้อยลง ออกกำลังกายที่ง่ายที่สุด คือ การเดิน

ตารางที่ 1 ภูมิปัญญาการรักษาโรคเลือดโรคลมของหมอลีห์ ลิทธิพล (ต่อ)

ชื่อโรค/อาการ	นิยามโรค / สาเหตุ	อาการที่พบ	การรักษา	คำแนะนำ
11. อาการท้องอืด	เป็นอาการที่ลมในท้อง และความชื้นในลำไส้ย่อยท้อง โดยอาการท้องอืดในผู้ใหญ่ เกิดจากธาตุลมใน ร่างกายมีกำลังน้อย ทำให้ธาตุไฟที่ช่วยในการเผาผลาญอ่อนกำลังลงด้วย	ในผู้ใหญ่มีลมท้องอืด มีลมในท้องปริมาณมาก นอกเหนือจากนี้ส่วนในเด็กพบท้องอืด มักร้องไห้กลางคืน และไม่ยอมดื่มนม	ยาตำรับประธาน	หลีกเลี่ยงการรับประทานอาหารที่ทำให้เกิดลม เช่น ของดิบ ของเย็น และของหมักดอง
12. ผื่นคัน แผลเปื่อย	เป็นอาการที่เกิดกับผิวหนังและมียโรคผิวหนัง เกิดจากเลือดลมเดินไม่ดี จากหลายสาเหตุ เช่น ถูกของมีคมบาด แพ้สารเคมี หรือถูกแมลงสัตว์กัดต่อย	ผื่นคัน และอาจพบแผลเปื่อย หากมีการติดเชื้อหรือไม่รักษา ความสะอาด	ยาทาภายนอก	หลีกเลี่ยงการเกาและหมั่นดูแลความสะอาดของร่างกาย
13. ฟกช้ำ	เป็นอาการที่เกิดจากเหตุภายนอก เช่น การถูกกระแทก หรืออุบัติเหตุต่าง ๆ	รอยช้ำมีลักษณะสีม่วง สีเขียว เจ็บบริเวณที่ช้ำ	ยาพอกภายนอก	-
14. ไฟลามทุ่ง	เป็นอาการที่ผิวหนังแดงบริเวณผิวหนัง และสามารถกระจายได้ทั่วร่างกาย เกิดจากความผิดปกติของเลือดและลม	มีผื่นลักษณะสีแดงกระจาย ออกทั่วผิวหนังข้างใต้ บวมร้อน ถ้าปล่อยทิ้งไว้อาจกลายเป็นแผลเปื่อย และมีน้ำเหลือง	ยาพอกภายนอก	อาหารแสลง คือ ปลาไม่มีเกล็ด
15. โรคหอบหืด	เป็นโรคที่เป็นมาตั้งแต่กำเนิด อาการอาจรุนแรงมากขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ	หายใจไม่สะดวก หอบเหนื่อย ได้ง่าย โดยเฉพาะช่วงที่อากาศเปลี่ยนแปลง	ยาตำรับประธาน	อาหารแสลง คือ อาหารรสเย็น แดง โหม
16. อ่อนล้าจากการทำงาน	เป็นอาการอ่อนเพลียอ่อนล้าของร่างกาย จากการงานหนักหรือทำงานเกินกำลัง	อ่อนเพลีย	ยาตำรับประธาน	ควรพักผ่อนให้เพียงพอ และไม่ควรทำงานเกินกำลังของตนเอง

ส่วนที่ 2 หลักการและแนวทางการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

1) การตรวจวินิจฉัยโรคและเครื่องมือที่ใช้ในการรักษา

จากการศึกษาพบว่าหมอพื้นบ้าน มีหลักในการตรวจวินิจฉัยโรค คือ เริ่มจากการซักประวัติและประเมินอาการจากการบอกเล่าของผู้ป่วย พร้อมทั้งสังเกตลักษณะภายนอก ได้แก่ สีหน้า ท่าทาง และลักษณะการเดินของผู้ป่วย นอกจากนี้มีการตรวจร่างกายด้วยวิธีการอังความเย็นบริเวณปลายมือในกรณีที่สงสัยว่าผู้ป่วยมีอาการไข้ ถ้าผู้ป่วยมีอาการไข้จะตรวจพบความเย็นบริเวณปลายมือของผู้ป่วย และในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน สิทธิพล ไม่มีการใช้เครื่องมือสำหรับการตรวจโรคและการรักษา

2) รูปแบบและวิธีการรักษา

รูปแบบการรักษาของหมอพื้นบ้าน ประกอบด้วย การตรวจประเมินอาการ ร่วมกับการใช้ยาสมุนไพร ได้แก่ ยาต้มรับประทาน และยาใช้ภายนอก

3) จำนวนผู้ป่วยและค่าตอบแทน

ผู้ป่วยที่มาทำการรักษาโรคกับหมอพื้นบ้าน ส่วนใหญ่เป็นคนภายในพื้นที่อำเภอท้ายเหมืองและอำเภอใกล้เคียงในจังหวัดพังงา ซึ่งในทุกสัปดาห์จะมีผู้ป่วยมาทำการรักษาที่บ้านของหมอพื้นบ้าน โดยเฉลี่ยประมาณ 15 คนต่อเดือน ทั้งนี้ไม่มีการเก็บค่ารักษาจากผู้ป่วย แต่อาจมีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม หากมีความจำเป็นต้องใช้ยาสมุนไพรที่ต้องซื้อจากร้านจำหน่ายสมุนไพร

4) ข้อเสนอแนะหรือการปฏิบัติตัวหลังการรักษา

หมอพื้นบ้าน มีการให้คำแนะนำในการรักษาโรคแก่ผู้ป่วย ได้แก่ การรับประทานอาหารเพื่อเสริมการรักษา ยกตัวอย่าง เช่น รับประทานผลไม้รสเปรี้ยว เพื่อช่วยฟอกเลือดในการรักษาอาการประจำเดือน

มาไม่ปกติ นอกจากนี้ มีการระบุข้อห้ามและอาหารแสลงของโรค ยกตัวอย่าง เช่น ห้ามรับประทานสับปะรด มะละกอ กัลยง อาหารหมักดอง พืชตระกูลแตง สำหรับการรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ ห้ามรับประทานเม็ดมะม่วงหิมพานต์ ยอดผักต่าง ๆ และอาหารหมักดอง สำหรับการรักษาอาการตกขาว เป็นต้น

5) การติดตามและประเมินผลการรักษา

การรักษาของหมอพื้นบ้าน ไม่มีการติดตามอาการที่ชัดเจน แต่จะประเมินจากผลการใช้ยาสมุนไพร ซึ่งหากผู้ป่วยยังคงมีอาการอยู่หรืออาการไม่ดีขึ้น จะทำการประเมินอาการและจ่ายยาให้รับประทานต่อ จนกว่าอาการจะดีขึ้นหรือหายเป็นปกติ

ส่วนที่ 3 ตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

1) ยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคเลือดโรคลม

จากการศึกษาในครั้งนี้พบตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน จำนวน 16 กลุ่มโรค/อาการ รวมทั้งหมด 19 ตำรับ (ตารางที่ 2) หากจำแนกตามชนิดของสมุนไพรได้จำนวน 69 ชนิด แบ่งเป็นพืชวัตถุ 63 ชนิด สัตว์วัตถุ 5 ชนิด และกระสายยา 1 ชนิด โดยสมุนไพรที่ใช้ประกอบตำรับยามากที่สุด คือ ยาดำ เนื้อในฝักราชพฤกษ์ และจันทน์ทั้ง 2 พบการใช้จำนวน 6 ตำรับ รองลงมา คือ ใบมะกอก และขมิ้นอ้อย พบการใช้จำนวน 5 ตำรับ และ กะพังโหม โกฐทั้ง 5 ข่า ขิง และไพล ใช้จำนวน 4 ตำรับ (ภาพที่ 3)

2) ส่วนที่ใช้ของยาสมุนไพรในตำรับ

จากการศึกษาพบส่วนของสมุนไพรที่ใช้มากที่สุดในการประกอบตำรับยา คือ แก่นและเนื้อไม้ จำนวน 12 ชนิด รองลงมา คือ หัวและเหง้า จำนวน 10 ชนิด และ ใบและผล จำนวนอย่างละ 9 ชนิด (ตารางที่ 2)

ภาพที่ 3 เครื่องยาสมุนไพรที่พบการใช้ซ้ำมากที่สุด

หมายเหตุ * = ใช้ซ้ำ 6 ครั้ง, † = ใช้ซ้ำ 5 ครั้ง, ‡ = ใช้ซ้ำ 4 ครั้ง

ตารางที่ 2 ตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคเลือดโรคลมของหมอลินทร์ สิทธิพล

ตำรับยารักษา	สรรพคุณ	สมุนไพร (ส่วนที่ใช้)	ข้อบ่งใช้
1. โรคเลือด (ประจำเดือน ผิดปกติ)	บำรุงเลือด กระจายลม	โกฐเชียง (ราก) / โกฐสอ (เหง้า) / โกฐหัวบัว (เหง้า) / โกฐเขมา (เหง้า) / โกฐจุฬาลัมพา (ทั้งต้น) / เทียนดำ (เมล็ด) / เทียนแดง (เมล็ด) / เทียนขาว (เมล็ด) / เทียนข้าวเปลือก (เมล็ด) / เทียนตาตึกแตน (เมล็ด) / ข้า (เหง้า) / ชิง (เหง้า) / ขมิ้นอ้อย (เหง้า) / กระชาย (เหง้า) / กระทือ (เหง้า) / ไพล (เหง้า) / มะกา (ใบ) / ลูกจันทน์ (เมล็ด) / ดอกจันทน์ (รกรู่มเมล็ด) / กระวาน (ผล) / กานพลู (ดอกตูม) / ยาดำ (ยางแห้งจาก ใบของพืชในตระกูลว่านหางจระเข้) / ราชพฤกษ์ (เนื้อในฝัก)	ตำรับประทาน ครั้งละ 1 แก้วเป็ก หรือ 5 ช้อนโต๊ะ วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น หากประจำเดือนมา ปกติให้หยุด รับประทาน
2. โรคโลหิตจาง	พอกโลหิต บำรุงโลหิต	ไพล (เหง้า) / ขมิ้นอ้อย (เหง้า) / ข้า (เหง้า) / ชิง (เหง้า) / กระทือ (เหง้า) / มะขาม (ใบ) / ส้มป่อย (ใบ) / มะกา (ใบ) / โกฐเชียง (ราก) / โกฐสอ (เหง้า) / โกฐหัวบัว (เหง้า) / โกฐเขมา (เหง้า) / โกฐจุฬาลัมพา (ทั้งต้น) / เทียนดำ (เมล็ด) / เทียนแดง (เมล็ด) / เทียนขาว (เมล็ด) / เทียนข้าวเปลือก (เมล็ด) / เทียนตาตึกแตน (เมล็ด) / ดอกจันทน์ (รกรู่มเมล็ด) / กระวาน (ผล) / กานพลู (ดอกตูม) / ดีปลี (ดอก)	ตำรับประทาน ครั้งละ 1 แก้วเป็ก หรือ 5 ช้อนโต๊ะ วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น
3. ใช้ทัพระดู/ ระดูทับใช้	แก้ใช้ บำรุงโลหิต	โกฐเชียง (ราก) / โกฐสอ (เหง้า) / โกฐหัวบัว (เหง้า) / โกฐเขมา (เหง้า) / โกฐจุฬาลัมพา (ทั้งต้น) / มะลิ (ดอก) / พิกุล (ดอก) / บุนนาค (ดอก) / สารภี (ดอก) / บัวหลวง (เกสร) / จันทน์แดง (แก่น) / จันทน์ขาว (แก่น)	ตำรับประทาน ครั้งละ 1 แก้วเป็ก หรือ 5 ช้อนโต๊ะ วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น
4. ใช้หน้าไฟ/ ใช้หลังไฟ	แก้ใช้ แก้ปลายมือ ปลายเท้าเย็น ที่เกิดในหญิง หลังคลอด	มะลิ (ดอก) / พิกุล (ดอก) / บุนนาค (ดอก) / สารภี (ดอก) / บัวหลวง (เกสร) / จันทน์แดง (แก่น) / จันทน์ขาว (แก่น) / จันทน์ชะมด (แก่น) / ขอนดอก (เนื้อไม้) / มะขามป้อม (ผล) / สมอพิเภก (ผล) / สมอไทย (ผล) / สมอเทศ (ผล) / สักชี (แก่น) / แกแล (แก่น)	ตำรับประทาน ครั้งละ 1 แก้วเป็ก หรือ 5 ช้อนโต๊ะ วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น
5. โรคลม (อาการวียทอง)	กระจายลม ขับลม	กระพังโหม (ใบ) / มะขามป้อม (ผล) / มะตูม (ผล) / จันทน์แดง (แก่น) / จันทน์ขาว (แก่น) / สักชี (แก่น) / แกแล (แก่น) / ราชพฤกษ์ (เนื้อในฝัก) / มะกา (ใบ)	ตำรับประทาน ครั้งละ 1-2 แก้วเป็ก หรือ 5-10 ช้อนโต๊ะ วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น

ตารางที่ 2 ตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคเลือดโรคลมของหมอลินทร์ สิทธิพล (ต่อ)

ตำรับยารักษา	สรรพคุณ	สมุนไพร (ส่วนที่ใช้)	ข้อบ่งใช้
6. ใช้เพื่อเลือดเพื่อลม	ช่วยขับลม กระจายลม ในร่างกาย ให้เป็นปกติ	จันทน์แดง (แก่น) / จันทน์ขาว (แก่น) / กระพังโหม (ใบ) / มะตูม (ผล) / มะขามป้อม (ผล)	ตำรับประทาน ครั้งละ 1 แก้วเป็ก หรือ 5 ช้อนโต๊ะ วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น
7. ใช้ตานซางในเด็ก	แก้ไข้ ช่วยให้ขับถ่าย ขับลม	จันทน์แดง (แก่น) / จันทน์ขาว (แก่น) / มะลิ (ดอก) / พิกุล (ดอก) / บุนนาค (ดอก) / สารภี (ดอก) / บัวหลวง (เกสร) / ชะเอมเทศ (ราก) / กระเพราขาว (ทั้งต้น) / กระเพราแดง (ทั้งต้น) / ราชพฤกษ์ (เนื้อในฝัก)	ตำรับประทาน ครั้งละ 2-3 ช้อนชา วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น
8. ใช้ดีซ่าน	แก้ไข้ ขับถ่าย ของเสีย ออกจาก ร่างกาย	จันทน์แดง (แก่น) / จันทน์ขาว (แก่น) / แกล (แก่น) / กระพังโหม (ใบ) / มะกา (ใบ) / ราชพฤกษ์ (เนื้อในฝัก) / ยาตำ (ยางแห้งจากใบของพืชในตระกูลว่านหางจระเข้)	ตำรับประทาน ครั้งละ 2 แก้วเป็ก หรือ 10 ช้อนโต๊ะ วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น
9. อาการตกขาว	รักษาอาการ ตกขาว	ชิง (เหง้า) / ช่า (เหง้า) / ชมัน้อย (เหง้า) / เถาวัลย์เปรียง (เถา) / แสมสาร (แก่น) / แสมทะเล (แก่น) / ชีเหล็ก (แก่น) / โกงฐเชียง (รากใต้ดิน) / โกงฐสอ (เหง้า) / โกงฐหัวบัว (เหง้า) / โกงฐเขมา (เหง้า) / โกงฐจุฬาลัมพา (ทั้งต้น) / เทียนดำ (เมล็ด) / เทียนแดง (เมล็ด) / เทียนขาว (เมล็ด) / เทียนขาวเปลือก (เมล็ด) / เทียนดาตักแตน (เมล็ด) / กันกรา (แก่น)	ตำรับประทาน ครั้งละครั้งแก้วเป็ก หรือ ประมาณ 2-3 ช้อนโต๊ะ วันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น
10. อาการท้องผูก	ช่วยให้ขับถ่าย ขับลม แก้ท้องอืด	ยาแก้ท้องผูกในผู้ใหญ่ มะขามแขก (ใบ) / ราชพฤกษ์ (เนื้อในฝัก) / ยาตำ (ยางแห้งจากใบของพืชในตระกูลว่านหางจระเข้) / มะกา (ใบ) / กระพังโหม (ใบ)	ตำรับประทาน ครั้งแก้วเป็ก หรือ ประมาณ 2-3 ช้อนโต๊ะ เมื่อมีอาการ
	ช่วยให้ขับถ่าย ผายลมในเด็ก	ยาแก้ท้องผูกในเด็ก มะขาม (ใบ) / ยาตำ (ยางแห้งจากใบของพืชในตระกูลว่านหางจระเข้)	เอาสมุนไพรมาตำผสมกัน นำไปวางพอกไว้บน กระหม่อมเด็ก โดยมีผ้ารอง ไว้ หลังพอกยาเสร็จ ให้หยดน้ำลงบนผ้าให้เปียก แล้วค่อย ๆ ลอกออก เพราะ หนังศีรษะตรงกระหม่อม ของเด็ก ค่อนข้างบอบบาง

ตารางที่ 2 ตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคเลือดโรคลมของหมอลินทร์ สิทธิพล (ต่อ)

ตำรับยารักษา	สรรพคุณ	สมุนไพร (ส่วนที่ใช้)	ข้อบ่งใช้
11. อาการท้องอืด	ช่วยระบาย ขับลม แก้ท้องอืด	ยาแก้อาการท้องอืดในผู้ใหญ่ สมอเทศ (ผล) / สมอไทย (ผล) / สมอพิเภก (ผล) / ยาดำ (ยางแห้งจากใบของพืชในตระกูลว่านหางจระเข้) / ราชพฤกษ์ (เนื้อในฝัก)	ตำรับประทาน ครั้งละ 1 แก้วเป็ก หรือ 5 ช้อนโต๊ะ เมื่อมีอาการ
	ช่วยขับลม แก้อาการ ท้องอืดในเด็ก	ยาทาแก้อาการท้องอืดในเด็ก ขมิ้นอ้อย (เหง้า) / มหาหิงคุ์ (ยางที่ได้มาจากหัวรากใต้ดินของ พืชในตระกูล Ferula) / หอยดลับ (เปลือก)	นำขมิ้นอ้อยและ มหาหิงคุ์มาฝนกับน้ำ จนเป็นลักษณะของเหลว จากนั้นนำไปวางบน เปลือกหอย และนำ เปลือกหอยไปลนไฟ ให้ ตัวยาคือเดือด พักไว้ให้เย็น ใช้น้ำยาทาบริเวณท้องเด็ก
12. ผื่นคัน แผลเปื่อย	แก้ผื่นคันหรือ บาดแผลเปิด เช่น แผลถลอก แผลที่เกิดจาก ของมีคม แผลเน่าเปื่อย แผลไฟไหม้ แผลน้ำร้อนลวก	มะพร้าว (น้ำกะทิ) / งา (น้ำมัน) / ผึ้ง (รัง) / ขมิ้นอ้อย (เหง้า) / ไพล (เหง้า) / ว่านร้อนทอง (เหง้า) / กะทือ (เหง้า) / กระชาย (เหง้า) / ชิง (เหง้า) / ข่า (เหง้า)	หั่นมะพร้าวฝั้งให้ละเอียด พักไว้ให้เย็นจนกลายเป็น ขี้ผึ้ง จากนั้นทำการตำ สมุนไพรให้ละเอียดและ คั้นน้ำกะทิ นำมาผสม กรองและเอากากทิ้ง นำไปตั้งไฟเคี่ยว ให้เกิดมัน ผสมน้ำมันงา และขี้ผึ้งที่เตรียมไว้ลงไป เคี่ยวด้วยไฟอ่อน ให้ตัวยาคือเหลือ 1 ส่วน จากทั้งหมด 5 ส่วน เสร็จแล้วบรรจุลงในขวด ใช้ทาบริเวณที่มีอาการ
13. ฟกช้ำ	แก้ฟกช้ำ	ไพล (เหง้า) / ว่านมหากาฬ (ใบ)	นำสมุนไพรแห้งมาบด ให้เป็นผง ผสมน้ำพอก วันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น หรือพอกเป็นเวลา อย่างน้อยครึ่งวัน
14. ไฟลามทุ่ง	ลดอาการ	โมยราบ (ทั้งต้น) / สัก (แก่น) / ใบเงิน (ใบ) / ใบทอง (ใบ) /	นำสมุนไพรแห้งมาบด ให้เป็นผงผสมน้ำ พอกบริเวณที่เป็น โดยใช้ผ้าสะอาดพันทับ ตัวยาคือพอวันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น หรือพอกเป็น เวลา อย่างน้อยครึ่งวัน
	ปวด บวม	หญ้าไต้ใบ (ทั้งต้น) / โดไม้รู้ลิม (ใบ)	
	แดง ร้อน		

ตารางที่ 2 ตำรับยาและสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคเลือดโรคลมของหมอลินทร์ สิทธิพล (ต่อ)

ตำรับยารักษา	สรรพคุณ	สมุนไพร (ส่วนที่ใช้)	ข้อบ่งใช้
15. โรคหอบหืด	ช่วยบรรเทา อาการหอบ	ยาบรรเทาหอบหืดขนาดที่ 1 มดแดง (รัง)	ตำรับประทุษร้ายครั้งละ ครึ่งแก้วเป็ก หรือ 2-3 ช้อนโต๊ะ เมื่อมีอาการ โดยเมื่อ รับประทานยาไป ประมาณ 10 นาที จะอาเจียนออกมาเป็น น้ำลายเหนียว ๆ
	ช่วยบรรเทา อาการหอบ	ยาบรรเทาหอบหืดขนาดที่ 2 กวาว (เขา) / ผึ้ง (น้ำผึ้ง) / มะนาว (น้ำจากผล)	นำเขากวาวมาชูดให้เป็น ฝอย โดยใช้หนัง ปลากระเบน/มิด/บั้ง จากนั้นใส่น้ำมะนาว และน้ำผึ้งรวงลงไปผสม คนให้เข้ากัน รับประทานครั้งละ 1 ช้อนโต๊ะ เมื่อมีอาการ
16. อ่อนล้าจาก การทำงาน	ช่วยบำรุง ร่างกาย บำรุงตับ และน้ำดี	ยาตำ (ยางแห้งจากใบของพืชในตระกูลว่านหางจระเข้) / งูเหลือม (ดี) / เหล้าขาว	นำยาตำและดีงูเหลือม มาฝน ทำการละลาย ด้วยเหล้าขาว รับประทาน 1 แก้วเป็ก หรือประมาณ 2-3 ช้อนโต๊ะ

หมายเหตุ ชื่อสมุนไพรเป็นชื่อไทยสามัญ

3) แหล่งยาสมุนไพร

สมุนไพรที่หมอลินทร์นำมาประกอบตำรับยาได้มาจาก 3 แหล่งที่มา คือ 1) ทำการปลูกเองในพื้นที่บริเวณบ้าน 2) เก็บจากพื้นที่ต่าง ๆ ภายในชุมชน และ 3) สั่งซื้อจากร้านยาสมุนไพร (ร้านหจก. ชวนชื่นต้อง ตำบลตลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต) กรณีเป็นตัวยาคือหาได้ยาก

4) ขั้นตอนการเตรียมยาและวิธีการปรุงยาสมุนไพร

4.1) ขั้นตอนการเตรียมยา

ตำรับยาที่ใช้ในการรักษาของหมอลินทร์ส่วนมากเป็นยาตำรับประทุษร้าย ซึ่งสมุนไพรที่ใช้ประกอบตำรับยาผ่านการคั่วหรือกระชักร้างถึงสรรพคุณ และยัดหลักการใส่รสรยาสอดคล้องกับอาการของผู้ป่วย รวม

ทั้งมีการใช้สืบทอดมาจากปู่และบิดา อาจไม่มีสูตรตำรับเฉพาะแต่มีสูตรตำรับหลักที่ใช้ในการรักษา โดยอาจมีการเพิ่มเติมสมุนไพรบางตัวเพื่อเสริมฤทธิ์การรักษาเฉพาะผู้ป่วยแต่ละราย

ในการจัดเตรียมยาสมุนไพรให้กับผู้ป่วยมักทำการห่อด้วยกระดาษ พร้อมทั้งมีการบรรจุรวมคาถาที่ชื่อว่า “อาการ 32” ซึ่งเป็นคาถาที่ได้รับการสืบทอดมาจากปู่ หมอจะทำการท่องคาถา จำนวน 1 ครั้ง ในระหว่างการเตรียมยาสมุนไพร โดยคาถาบทนี้มีเนื้อความเกี่ยวกับอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย ดังนี้

“อัฐิจิ อัฐิจิ มัสมิงกาย เกศา โลมา นขา ทนต์ตา
ตะใจ มังสัง นหารู อัฐิจิ อัฐิจิมิณขัง วักกัง หทยัง
กิโลมกัง ยกนัง ปิทกัง ปัสผาสัง อันตัง อันตคณัง
อุทริยัง กรีสัง ปิตตัง เสมหัง นุพโพ โลหิตตัง เสโท
เมโท อัสนุ วสา เขโฬ สิงฆานิกา ลลิกา มุตตัง มัตถ
เกมัตถลุลลัง ติ”

4.2) วิธีการปรุงยาสมุนไพร

เมื่อจัดตำรับยาเสร็จแล้วหมอสินทร์ ทำการอธิบายเกี่ยวกับวิธีการต้มยา ขนาดรับประทาน วิธีการเก็บรักษายาสมุนไพร และความเหมาะสมของการใช้ตำรับยา เพื่อให้ผู้ป่วยสามารถต้มได้ตรงตามวิธี ซึ่งวิธีต้มยาสมุนไพร คือ ให้นำยาสมุนไพรที่จัดเตรียมเสร็จ ล้างด้วยน้ำสะอาด จากนั้นนำไปต้มด้วยน้ำสะอาด โดยใส่น้ำให้ท่วมตัวยาสสมุนไพรและใช้วิธีต้มเดือด เมื่อเดือดแล้วให้ต้มต่อไปอีกประมาณ 20 นาที เมื่อเสร็จแล้วทำการกรองน้ำยาที่ได้จากการต้มเก็บไว้ในภาชนะ หากเป็นตำรับสมุนไพรสด ตัวยาคจะออกฤทธิ์เร็วสามารถต้มทานได้ 4-5 วัน หากเป็นตำรับสมุนไพรแห้ง ตัวยาคจะค่อย ๆ ออกมา สามารถต้มทานได้ 6-7 วัน

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาในครั้งนี้ พบว่า หมอสินทร์ สิทธิพล สืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษและการสั่งสมประสบการณ์การรักษาโรคจนเกิดความไว้วางใจและความเชื่อของคนในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาก่อนหน้านี้ที่พบว่า ภูมิหลังของหมอพื้นบ้านส่วนมากสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ ผ่านการสั่งสมและเก็บประสบการณ์จนสามารถให้การรักษาตามความชำนาญของตนเอง^[4] ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมา นอกจากการสืบทอดองค์ความรู้ หมอพื้นบ้านมักได้รับการปลูกฝังด้านเจตคติให้มีพื้นฐานทางจิตใจที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่น^[5] และไม่มีการเก็บค่ารักษาจากผู้ป่วย เนื่องจากภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านเป็นการดูแลสุขภาพของประชาชนที่อาศัยความเชื่อ ความศรัทธาและทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก เช่นเดียวกับการศึกษาครั้งนี้ที่พบว่า หมอสินทร์ให้การรักษาโดยไม่เก็บค่ารักษาพยาบาล ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหมอพื้นบ้านเป็นผู้อุทิศตน มีความเสียสละ และมีความเมตตา กรุณา สอดคล้องกับสิริพร จารุกิตติสกุล^[6] ที่ระบุว่าหมอพื้นบ้านไม่มีการเรียกร้องเงินค่ารักษาและให้การรักษาด้วยความเมตตาจิต ไม่แบ่งชนชั้น และอุทิศตนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่เจ็บป่วย ในฐานะที่ตนเป็นผู้มีความรู้ นอกจากนี้ หมอสินทร์ สิทธิพล ยังมีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ได้แก่ พิธีไหว้ครู การใช้คาถาในขั้นตอนการเตรียมสมุนไพร ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องกับธรรมเนียมปฏิบัติของหมอพื้นบ้านในหลายพื้นที่ที่มีพิธีกรรมการไหว้ครู^[2] เพื่อรำลึกถึงบรรพบุรุษที่ได้สั่งสอนและมอบวิชาความรู้ในการรักษา อีกทั้งหมอ

พื้นที่บ้านที่ใช้สมุนไพรในการรักษาเป็นหลัก จะมีการปลูกเสกหรือบริกรรมคาถาเครื่องยา ก่อนให้ผู้ป่วยนำไปต้มหรือรับประทาน เพื่อเป็นแรงเสริมในการรักษา และเป็นการเสริมกำลังใจให้ผู้ป่วย

หมอลินทร์ ลิทธิพล มีการตรวจวินิจฉัยโรคจากการสังเกตอาการและคำบอกเล่าของผู้ป่วย ร่วมกับการใช้ยาสมุนไพรเป็นหลักในการรักษากลุ่มโรคเลือดโรคลม ซึ่งจำแนกได้ 16 โรค/อาการ ได้แก่ โรคเลือด (ประจำเดือนมาไม่ปกติ) โรคโลหิตจาง ใช้หัตถะ/ระดูทับไข้ ใช้หน้าไฟ/ใช้หลังไฟ โรคลม (อาการวัยทอง) ใช้เพื่อเลือดเพื่อลม อาการตกขาว ใช้ตานซางในเด็ก ใช้ดีซ่าน อาการท้องผูก อาการท้องอืด ผื่นเม็ดแผลเปื่อย ไฟลามทุ่ง ฟกช้ำ หอบหืด และอาการอ่อนล้าจากการทำงาน โดยสาเหตุการเกิดโรคส่วนมากเกิดจากความผิดปกติหรือความไม่สมดุลของเลือดและลมภายในร่างกาย ในการรักษามักใช้ตำรับยาต้มรับประทาน โดยพบตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคทั้งหมด 19 ตำรับ จำแนกตามชนิดของสมุนไพรได้จำนวน 69 ชนิด หากพิจารณาตามรสยาพบว่า รสประธานหลักของสมุนไพรส่วนใหญ่เป็นรสร้อนและรสสุขุม ซึ่งภูมิปัญญาการใช้ตำรับยาของหมอลินทร์มีความสอดคล้องกับทฤษฎีสมุฏฐานการเกิดโรคเลือดโรคลมทางการแพทย์แผนไทยตามคัมภีร์ชวดาร กล่าวคือ เมื่อเลือดหรือโลหิตกระทำพิษ มักอาศัยกำลังของลม ทำให้เกิดความผิดปกติของธาตุทั้ง 2 กระทบต่อธาตุอื่นในร่างกาย^[7] ดังนั้นการรักษาควรใช้ยารสร้อนเพื่อช่วยในการกระจายลมและโลหิต และรสสุขุมเพื่อควบคุมความร้อนของเลือดและกำลังของลมไม่ให้กระทำโทษ อีกทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของสรวิต เกสรมาศและคณะ^[8] พบว่ากลุ่มโรคลมและโรคเลือดสตรีตามมุมมองของ

หมอพื้นบ้านเกิดจากลมและเลือดในร่างกายไหลเวียนไม่สะดวก ใช้ยารสสุขุมร้อนเป็นกลุ่มยาหลักในการรักษา เพื่อช่วยในการกระจายลมที่ติดขัด ทำให้ระบบไหลเวียนโลหิตทำงานได้ดีขึ้น เช่นเดียวกับการศึกษาของเกศริน มณีหนูและคณะ^[9] พบว่า ภูมิปัญญาการรักษาโรคโลหิตระดูสตรีของหมอพื้นบ้าน ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มของโรคเลือดโรคลม มีการใช้ยารสประธานรสร้อนในการบรรเทาอาการปวดและขับประจำเดือน และใช้ยารสประธานรสสุขุม สำหรับการบำรุงโลหิตและปรับการทำงานของธาตุลมและธาตุไฟ จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องทางด้านภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการวิเคราะห์โรคและการรักษาโรคด้วยสมุนไพร อีกทั้งมุมมองในการเกิดโรคเลือดโรคลมตามแนวคิดของหมอพื้นบ้านยังมีความสัมพันธ์กัน ถึงแม้จะอยู่ในพื้นที่ต่างกัน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงรากฐานที่มั่นคงของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่ยังคงมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาหลักการและองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยในระบบการศึกษา

จากการศึกษาเกี่ยวกับตำรับยารักษาโรคของหมอลินทร์ ลิทธิพล ทั้งหมด 19 ตำรับ พบสมุนไพรที่ใช้ประกอบตำรับยามากที่สุด คือ ยาตำ เนื้อในฝักราชพฤกษ์ และแก่นจันทร์ทั้ง 2 พบการใช้ซ้ำจำนวน 6 ตำรับ รองลงมา คือ ใบมะกอก และขมิ้นอ้อย พบการใช้ซ้ำจำนวน 5 ตำรับ และ กระพังโหม โกฐทั้ง 5 ขิง และไพล พบการใช้ซ้ำจำนวน 4 ตำรับ เมื่อพิจารณาตามสรรพคุณทางเภสัชกรรมไทย พบว่า ยาตำ มีสรรพคุณช่วยถ่ายลมเบี่ยงสูงให้ลงเบี่ยงต่ำ ฟอกเสมหะและโลหิต เป็นยาแทรกสำหรับกระตุ้นการทำงานของลมในลำไส้และระบบขับถ่าย^[10]

ฝักราชพฤกษ์ มีสรรพคุณในการระบายท้อง แก่ลมพรรตึก^[11] จันทน์ทั้ง 2 ประกอบด้วย แก่นจันทน์แดง มีสรรพคุณแก้พิษไข้ภายนอกและภายใน แก้วร้อนในกระหายน้ำ ลดความร้อนและดับพิษไข้ทุกชนิด^[11] และแก่นจันทน์ขาว มีสรรพคุณแก้ร้อนในกระหายน้ำ บำรุงเลือดและลม แก่ตับ ปอดและดีพิการ^[11] ใบมะกา มีสรรพคุณชักลมเบื้องสูงลงสู่เบื้องต่ำ แก้พิษโลหิต ถ่ายพิษไข้ ถ่ายเสมหะและโลหิต^[12] ขมิ้นอ้อย มีสรรพคุณ แก้ไข้ครันเนื้อครันตัว แก้พิษโลหิต ขับลมและขับประจำเดือน^[12] กระพังโหม มีสรรพคุณในการขับลมในลำไส้ แก้ไข้ แก่ท้องอืดท้องเฟ้อ แก่ธาตุพิการ และระบายความร้อน^[13] โกฎทั้ง 5 เป็นพืชกัญยาไทยที่ประกอบด้วยสมุนไพรรวม 5 ชนิด ได้แก่ โกฎเชียง โกฎสอ โกฎหัวบัว โกฎเขมา และโกฎจุฬาลัมพา มีสรรพคุณแก้ไข้เพื่อเสมหะ แก้หืดไอ แก่โรคปอด บำรุงโลหิต และแก้ลมในกองธาตุ^[14] ข่า มีสรรพคุณในการขับลม แก้อาการท้องอืดเฟ้อ^[12] ขิง มีสรรพคุณแก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ ขับลม แก่คลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียน และบำรุงธาตุไฟ^[12] และไพล มีสรรพคุณขับลมในลำไส้ ขับโลหิตประจำเดือน และบรรเทาอาการปวด ยอก เคล็ดของกล้ามเนื้อ^[12] อีกทั้งข่า ขิง และไพล ยังเป็นสมุนไพรรที่บรรจุอยู่ในรายการยาสมุนไพรรตามสาธารณสุขมูลฐานที่แนะนำให้ประชาชนใช้ในการดูแลสุขภาพเบื้องต้นด้วยตนเอง นอกจากนี้สมุนไพรรในหลายตำรับยังมีความสอดคล้องกับยาในกลุ่มที่ใช้รักษาอาการทางระบบไหลเวียนโลหิต (แก้ลม) ตามบัญชียาหลักแห่งชาต^[15] เช่น โกฎทั้ง 5 เทียนทั้ง 5 เกสรทั้ง 5 จันทน์ทั้ง 2 ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู ซึ่งเป็นสมุนไพรรที่มักพบในตำรับยาหอมและยาบำรุงเลือด แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการตั้งตำรับยาที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตและสามารถใช้ในการรักษา

โรคได้ในปัจจุบัน

ตำรับยาของหมอลินทร์ สิทธิพล มืองค์ประกอบของสมุนไพรรในตำรับจำนวนไม่มาก จากการสืบค้นข้อมูลฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาที่สำคัญของสมุนไพรร พบกลุ่มสมุนไพรรที่มีฤทธิ์กระตุ้นการเคลื่อนไหวของลำไส้ (colonic motility) และฤทธิ์เป็นยาระบาย (laxative effect) ได้แก่ ยาดำ เนื้อในฝักคูณ และใบมะกา ซึ่งเป็นกลุ่มของสมุนไพรรที่มีการใช้ซ้ำมากที่สุดในตำรับ โดยยาดำ มีสารสำคัญ คือ aloin A^[16] และเนื้อในฝักราชพฤกษ์ มีสาร fistulic acid^[17] ซึ่งเป็นสารในกลุ่มแอนทราควิโนนกลัยโคไซด์ (anthraquinone glycoside) ออกฤทธิ์ผ่านการกระตุ้นการบีบตัวของกล้ามเนื้อเรียบบริเวณผนังลำไส้ใหญ่และกระตุ้นการหลั่งน้ำภายในลำไส้ใหญ่ เป็นผลให้เกิดการขับถ่าย^[18-19] ส่วนใบมะกามีสารสำคัญในกลุ่มไตรเทอร์พีน (triterpenes) และฟีนิลโพรพานอยด์ (phenylpropanoids) มีฤทธิ์เป็นยาระบายและใช้เป็นยาลดไข้^[20] ซึ่งในทางการแพทย์แผนไทย การใช้ยาระบายเป็นหนึ่งในวิธีการบำบัดโรคเลือดโรคลมเนื่องจากเป็นกระบวนการขับของเสียออกจากร่างกาย และการระบายที่เป็นการขับลมหรือความร้อนซึ่งเป็นการกระตุ้นการทำงานของธาตุลมให้เกิดการเคลื่อนที่ ส่งผลต่อการทำงานของระบบไหลเวียนโลหิต ทำให้เกิดความสมดุลของธาตุ ทำให้เลือดลมไหลเวียน ช่วยกระจายลมที่คั่งค้าง อันเป็นเหตุทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย

นอกเหนือจากการใช้ยาสมุนไพรรในการรักษาโรค หมอลินทร์ สิทธิพล ยังมีการให้คำแนะนำในการปฏิบัติตนของผู้ป่วย ได้แก่ การรับประทานอาหาร การดูแลความสะอาด ซึ่งชี้ให้เห็นถึงมิติของการรักษาแบบองค์รวมที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการรักษาตัวโรคเท่านั้น

ยังมีการชี้แนวทางการป้องกัน และส่งเสริมสุขภาพ อีกทั้งเป็นการเสริมกำลังด้านการรับรู้และการเข้าใจของผู้ป่วย ซึ่งถือเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่น่าไปสู่การหายจากอาการเจ็บป่วย

ข้อสรุป

จากการรวบรวมภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านไทย กรณีศึกษาหมอสินทร์ สิทธิพล ชี้ให้เห็นว่าหมอพื้นบ้านเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้การรักษาที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและวิถีชุมชน เป็นผู้อุทิศตนแต่การรักษาผู้ป่วยด้วยความเมตตาจิตใจ อีกทั้งภูมิปัญญาที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการรักษาโรคเลือดโรคลมได้ ดังนั้นภูมิปัญญาการรักษาโรคเลือดโรคลมของหมอสินทร์ สิทธิพล ถือว่าเป็นภูมิปัญญาการรักษาโรคที่มีความน่าสนใจและควรสืบทอดอนุรักษ์ไว้ สามารถนำไปเป็นแนวทางและประยุกต์ใช้ในการรักษาโรคที่มีความผิดปกติเกี่ยวกับเลือดและลมในทางแพทย์แผนไทยสืบต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณ หมอสินทร์ สิทธิพล เป็นอย่างสูงที่กรุณาเสียสละเวลาในการให้ข้อมูล และถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาโรคเลือดโรคลม และคณะการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่อนุมัติโครงการวิจัยและทำให้การศึกษาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

References

- Phisanu Prasatwetch. Pha-Kam-Pree-Chuaw-Wa-Dann. In: Phisanu Prasatwetch, editors. Bangkok: Thai Language Institute of Ministry of Education; 1999. p. 256-7. (in Thai).
- Hongsiri A, Rodpo P, Duanyai S, Kaewnoi A. Kui ethnic indigenous healers' wisdom: a case study of seven indigenous or folk healers in Prasat Subdistrict, Huai Thab Than district, Si Sa Ket province. J Thai Trad Alt Med. 2020;18(1):166-79. (in Thai)
- Jaisaman S, Subhadhirasakul S. Study on indigenous knowledge of thai folk healer: a case study of Mr. Prawit Keawthong. Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia. 2014;20(1):161-84. (in Thai)
- Laohaprapanon S, Yincharoen K, Jitjum S. Traditional herbal recipes for leucorrhea: a case study of southern folk healer Mr. Saturn Homkat. J Thai Trad Alt Med. 2019;17(2):253-62. (in Thai)
- Yoadsomsuay P. A study of wisdom of folk doctor in Ampur Ongkharak, Nakhonnayok province. Thammasat Medical Journal. 2013;13(2):212-7. (in Thai)
- Jarukitsakul S, Maneenoon K, editors. Wisdom of southern folk healer Mr. Prawit Keawthong, Volume 1: Herniated Nucleus Pulposus. 1st ed. Songkhla: Faculty of Traditional Thai Medicine, Prince of Songkla University; 2021. 107 p. (in Thai)
- Foundation of Thai Traditional Medicine and the Ayurved Thamrong School, Center of Applied Thai Traditional Medicine, the Faculty of Medicine Siriraj Hospital Mahidol University. Thai traditional medicine textbook (Phaetsart Songkroh Original Edition) Volume1. Bangkok: SupawanichPrinting; 2007. 458 p. (in Thai)
- Kesornmas S, Nakthaworn K, Musikapong K, Viriyabubpa C. A study on the treatment with herbal remedies in seven groups of diseases: a case study of Mr. Prawit Keawthong, Songkhla province. J Thai Trad Alt Med. 2019;17(2):263-79. (in Thai)
- Maneenoon K, Chatawatee B, Damkhong C, Khiankhan N, Kunworarath N. Knowledge of traditional healers on utilization of medicinal plants used for menstrual disorders in Krabi and Songkhla provinces, Thailand. Burapha Science Journal. 2017;22(3):243-58. (in Thai)
- Puripattanavong J, Subjarean P, editors. Pharmacy and traditional medicine textbooks. 1st ed. Nonthaburi: The institute of Thai Traditional Medicine, Department of Thai Traditional and Alternative Medicine; 1996. 473 p. (in Thai)
- Picheansoonthon C, Chaowalit M, Jirawong W. The explanation of traditional recipes: Osot-Phra-Na-Rai. Bangkok. 3rd ed. Thailand: Amarin Printing and Publish-

- ing; 2005. 777 p. (in Thai)
12. Termwiset P. The collection of Thai herbal properties volume 1. 2nd ed. Nonthaburi: The institute of Thai Traditional Medicine, Department of Thai Traditional and Alternative Medicine; 2012. 288 p. (in Thai)
 13. Termwiset P. Handbook for determining the promotion area for growing medicinal plants for use in Thai pharmaceuticals. Volume 1. 1st ed. Bangkok: Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, Ministry of Public Health; 2015. 304 p. (in Thai)
 14. Picheansoonthon C, Jirawong W. Thai pharmacy handbook. Volume 5. 3rd ed. Thailand: Amarin Printing and Publishing; 2013. 352 p. (in Thai)
 15. National Drug Development Committee. National list of essential medicine. [Internet] 2018 [cited 2022 Apr 30]; Available from: https://www.fda.moph.go.th/Herbal/SitePages/herbal_nloehd3.html (in Thai)
 16. Boudreau MD, Beland FA. An evaluation of the biological and toxicological properties of *Aloe barbadensis* (miller), *Aloe vera*. J Environ Sci Health C Environ Carcinog Ecotoxicol Rev. 2006;24(1):103-54.
 17. Bahorun T, Neergheen VS, Aruoma OI. Phytochemical constituents of *Cassia listula*. African journal of Biotechnology. 2005;4(13):1530-40.
 18. Mukherjee P. Bioactive phytocomponents and their analysis. Quality Control and Evaluation of Herbal Drugs. 2019:237-328.
 19. Gritsanapan W. Ethnomedicinal plants popularly used in Thailand as laxative drugs. Ethnomedicine: A Source of Complementary Therapeutics. 2010:295-315.
 20. Ferraz HMC, Bombonato FI, Sano MK, Longo Jr LS. Natural occurrence, biological activities and synthesis of eight-, nine-, and eleven-membered ring lactones. Quím. Nova. 2008;31(4):885-900.